

Profesor Andrzej Feliks Grabski w Międzyuczelnianym Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Łódzkiego

W dotychczas opublikowanych biografiach Profesora, rzetelnych naukowo, znajdziemy nader skromne informacje, albo zupełny ich brak⁹, na temat aktywności badawczej, dydaktycznej i organizacyjnej tego uczonego w ramach Międzyuczelnianego Instytutu Nauk Politycznych UŁ (dalej: MINP). Tymczasem A. F. Grabski, pozbawiony możliwości uzyskania etatu w Instytucie Historii UŁ (dalej: IH), mimo chlubnego ukończenia studiów w 1955 r., mógł wrócić do macierzystej uczelni dopiero w związku z zatrudnieniem w MINP.

Placówka ta została powołana do życia zarządzeniem Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (dalej: MNSzWiT) 3 I 1976 r. i skupiła wówczas działające już placówki politologiczne o profilu dydaktycznym z Uniwersytetu Łódzkiego (dalej: UŁ), Politechniki Łódzkiej (dalej: PŁ) i Akademii Medycznej (dalej: AM)¹⁰. Znalazła się wprawdzie w strukturze UŁ, jako instytut na prawach wydziału, ale od początku, już z założenia, pozostawała pod szczególną opieką programową i kadrową swojego faktycznego choć nieformalnego opiekuna, którym był Komitet Łódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KŁ PZPR).

Pozostając pod przemożnym naciskiem Wydziału Nauki tej instancji partyjnej, Instytut nie mógł korzystać nawet z tej części autonomii i niezależności programowej, jaką posiadały inne jednostki organizacyjne UŁ.

Wśród pracowników MINP, jeszcze wówczas asystentów, znalazła się grupa, w przewadze historyków, którzy wprawdzie nie znaleźli zatrudnienia w IH, ale posiadając ambicje naukowe i pewien dorobek, mieli nadzieję na rozwinięcie się naukowo-dydaktyczne. Jeden z nich, Ś. p. Jerzy Wojciechowski uzyskał w osobie Profesora serdecznego opiekuna i inspiratora naukowego. Pierwsze, nieformalne seminaria naukowe zaczęli odbywać od 1973 r. w łódzkim Klubie Dziennikarza.

Swoista przygoda intelektualna Profesora z przyszłym miejscem zatrudnienia rozpoczęła się od roku akademickiego 1976/77, czyli właściwie z chwilą organizowania się łódzkiej politologii w nowej formule MINP. Od tej pory A. F. Grabski zaczął prowadzić na terenie Instytutu, seminarium doktorskie z zakresu historii myśli politycznej. Wówczas związał się z MINP zupełnie bezinteresownie, pracując jak to się wówczas określało, społecznie.

⁹ N.p. L. Michalska-Bracha: Pamięci Profesora Andrzeja Feliksa Grabskiego (13 września 1934 – 26 czerwca 2000), „Almanach Historyczny”, 2001, t 3, s. 343–350.

¹⁰ Por. S. Wojtkowiak: W. 5-lecie powstania Międzyuczelnianego Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Łódzkiego, „Acta Universitatis Lodziensis”, Politologia 3, 1981, s. 3–26.

Starając się o zalegalizowanie istniejącego stanu rzeczy, a nade wszystko doceniając prestiż i pozycję naukową Profesora, Dyrekcja MINP w osobie ówczesnego dyrektora doc. dr hab. Zdzisława Grzelaka, podjęła starania o Jego zatrudnienie w wymiarze ½ etatu. Pisma wysyłane przez Rektorów UŁ do MNSz. WiT 21 XI 1977 r. i 30 V 1978 r., z uzasadnieniem, że jest to „(...) dla Instytutu sprawą konieczną”¹¹, nie przynosiły spodziewanego rezultatu, gdyż „Obywatel Minister nie wyraził zgody na dodatkowe zatrudnienie w UŁ prof. dr hab. Andrzeja Grabskiego” (13 IX 1978)¹².

Niemniej jednak, władze uczelni (J. M. Rektor UŁ prof. dr hab. Romuald Skowroński) cierpliwie podtrzymując ów wniosek i mając nadzieję na podniesienie poziomu naukowego MINP, w dalszym ciągu zabiegały o etat dla A. F. Grabskiego. Ostatecznie kolejne pismo spowodowało zgodę Ministerstwa, ale także głównego pracodawcy Profesora, czyli Polskiej Akademii Nauk¹³. Formalnie, w ramach ½ etatu, A. F. Grabski rozpoczął pracę w UŁ od 1 X 1981 r., ale już od 1 X 1983 r. objął cały etat, włączając się czynnie w prace MINP, nie tylko jako kierownik Zakładu Historii Myśli Politycznej, a także wicedyrektor d.s. naukowych (od 15 XII 1983 r.), które to funkcje pełnił nieprzerwanie, aż do przejścia do IH¹⁴. Mocno już związany z MINP i cieszący się tutaj olbrzymim autorytetem reprezentował aktywnie Instytut w Senacie UŁ (kadencja 1984–1987).

Jestem przekonany, że dopiero przyjście Profesora do MINP, jedynego zresztą bezpartyjnego (poza PZPR, Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym i Stronnictwem Demokratycznym) pracownika naukowo-dydaktycznego tej placówki, spowodowało, że przynajmniej w aspekcie naukowym o profilu politologiczno-historycznym, MINP uzyskiwał samodzielność i potwierdzał to oryginalnym dorobkiem publikacyjnym.

Mistrz uczniom, słabo po studiach przygotowanym do podjęcia bardziej nowoczesnych badań historycznych, zaczął wpajać określone podejście metodologiczne. Zostało ono wypracowane m. in. podczas licznych kontaktów z prof. Jerzym Topolskim, który przyjeżdżał do Łodzi na zaproszenie Profesora, z prelekcjami i wykładami. Myśl, że „Dla historyka naturalnym zadaniem jest prawdziwe odtworzenie przeszłości”¹⁵ spowodowała zastosowanie w trakcie badań podejścia interdyscyplinarnego. Postulat ten zakładał, iż badany przedmiot powinien być potraktowany w sposób możliwie wszechstronny, z wykorzystaniem dorobku i metod innych nauk społecznych i humanistycznych.

¹¹ Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego (dalej AUŁ), sygn. 15938, Akta osobowe. Prof. Andrzej Feliks Grabski 1968–2000 (dalej AOAFG), Pisma do Rektora UŁ z 21 XI 1977 r. i 30 V 1978 r..

¹² Ibid., Pismo z 13 IX 1978 r..

¹³ Ibid., Pismo z 27 III 1981 r..

¹⁴ Ibid., Pisma z dn. 15 XII 1983 r. i pismo do Rektora UŁ z dn. 28 II 1990 r..

¹⁵ J. Topolski, *Prawda i model w historiografii*, Łódź 1982, s. 13.

Niejako przy okazji, Profesor zaznajamiał grono swoich seminarzystów z metodologią i inspiracjami francuskiej szkoły „Annales”, sięgając m.in. do ustaleń Ferdynanda Braudela, przedstawiciela drugiej generacji tego historycznego kierunku, który w nowatorskiej koncepcji historii globalnej uwzględnił potrzebę korzystania z dorobku przedstawicieli innych nauk, również etnografii i etnologii, stwierdzając: „Jakżeż bowiem antropologia mogłaby odwrócić się od historii”¹⁶.

W nowej placówce naukowej Profesor znalazł okoliczności, które pozwoliły Mu istotnie rozszerzyć preferowaną problematykę badawczą. Z mediewistyki i historii historiografii przeszedł do badań nad dziejami myśli politycznej. To zagadnienie naturalnie wypełniło swoiste posłannictwo naukowe A. F. Grabskiego, „(...) oscylującego pomiędzy rolą historyka historiografii a historyka myśli społecznej i politycznej”¹⁷.

Żywa wymiana myśli, która odbywała się na terenie Instytutu, ale także poza nim, w ramach spotkań koleżeńskich u Profesora, zaangażowała również prof. Jana Kodrębskiego z Wydziału Prawa i Administracji, specjalistę od historii doktryn politycznych i prawnych. Między innymi dlatego w obrębie zainteresowań badawczych współpracowników A. F. Grabskiego znalazł się agraryzm – myśl polityczna ruchu ludowego, dotychczas niedostrzegany i słabo opracowany w naszej literaturze przedmiotu, a przecież mający określony wpływ na kształtowanie świadomości historycznej naszego społeczeństwa.

Profesor dbał o stałe doskonalenie warsztatu naukowego swoich uczniów i przez swoich uczniów. Wpajał podejście, które można określić jako pozytywistyczne, ale jednocześnie nowoczesne. Mieścił się w nim obowiązek wszechstronnego wykorzystania źródeł i opracowań charakterystycznych także dla innych nauk, tak aby w analizie oprzeć się na faktach, ale jednocześnie – co sformułował już później – w pewien sposób „zobiektywizować historyczne poznanie”, które „(...) w ogromnie istotnej mierze zależy także od tego, co historyk potrafi z nim zrobić, a więc (...) od przyjętej przez niego teorii, sterującej ich wyborem i interpretacją”¹⁸.

Pracując w MINP Profesor tworzył zasadnicze zręby swojej szkoły naukowej. O jej powstaniu zadecydowało zastosowane podejście metodologiczne oraz wypracowany przez Profesora i Jego uczniów oryginalny dorobek naukowy. Pierwsze konstatacje, doceniające te osiągnięcia, odnajdziemy w opiniach uczonych w sprawie „uzwyczajnienia” Mistrza: „Coraz częściej, nie tylko w Łodzi, ale również w innych ośrodkach nauki historycznej w Polsce mówi się o tzw.

¹⁶ F. Braudel, *Historia i trwanie*, Warszawa 1971, s. 62; por. również: S. M. Nowinowski, *Andrzeja Feliksa Grabskiego żywoty równoległe*, [w:] *Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989*, Rzeszów 2007, 1/5, s. 263.

¹⁷ AUŁ, AOAFG, J. Bardach, *Opinia o dorobku naukowo-badawczym prof. nadzw. dr hab. Andrzeja Feliksa Grabskiego*, s. 6.

¹⁸ A. F. Grabski, *Zarys historii historiografii polskiej*, Poznań 2003, s. 243.

Szkole Grabskiego. Coraz też więcej prac naukowych wychodzi z tego poważnego ośrodka badań naukowych. Wszystkie te prace cechuje doskonale opanowanie warsztatu historycznego, szerokie horyzonty badawcze młodych naukowców, a także tendencja stosowania metody porównawczej. Jest to z pewnością w dużym stopniu zasługa opiekuna naukowego tych prac prof. Andrzeja Feliksa Grabskiego¹⁹. Również w drugiej recenzji znalazło się stwierdzenie, że „Profesor Grabski nie tylko prowadzi własne badania. Jest on inspiratorem wielu poważnych i wartościowych, nieraz pionierskich badań z zakresu historii myśli politycznej XIX i XX wieku. Ma bardzo interesujące seminarium, z którego już wyszło wielu doktorów i docentów”²⁰. Ogółem podczas działalności promotor-skiej w MINP, Profesor wykształcił do połowy lat 80. pięcioro doktorów, których przewody przeprowadził w Instytucie Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza. Byli to:

- Jerzy Wojciechowski: „Dylematy polskiego inteligenta. Działalność i poglądy społeczno-polityczne Józefa Dąbrowskiego (Grabca) 1876–1926” (1979 r.);
- Danuta Tomaszewska: „Samokształcenie a kształtowanie światopoglądu (w kółkach młodzieżowych Królestwa Polskiego – koniec XIX – początek XX w.)” (1979 r.);
- Eugeniusz Ponczek: „Kultura w wizjach przeszłości Polski Podziemnej (1939–1944)” (1981 r.);
- Stefan M. Krakowski: „Działalność i społeczno-polityczne poglądy Ludwika Kulczyckiego” (1982 r.);
- Jan Janiak: „Recepcja pism Włodzimierza I. Lenina w Polsce w okresie międzywojennym” (1983 r.).

Wszystkie wymienione prace ukazały się drukiem w formie książkowej lub cyklu artykułów naukowych.

Ponadto Profesor recenzował doktoraty pracowników MINP, spoza swojego Zakładu:

- Małgorzata Legiędź-Gałuszka: „Myśl polityczna Stefana Czarnowskiego” (1982 r.);
- Andrzej Sepkowski: „Futurologia i polityka. Wizje światowego ładu w projekcjach futurologicznych i Science-Fiction” (1982 r.)

Również w tym czasie Profesor otoczył opieką merytoryczną szereg prac habilitacyjnych powstających z Jego inspiracji. Zostały one napisane i przeprowadzone w ramach przewodów habilitacyjnych w późniejszym okresie.

¹⁹ AUŁ, AOAFG, B. Baranowski, Ocena dorobku naukowo-badawczego oraz dydaktyczno-wychowawczego prof. nadzw. habil. Andrzeja Feliksa Grabskiego w związku z wnioskiem Senatu Uniwersytetu Łódzkiego w sprawie nadania Mu tytułu naukowego profesora zwyczajnego, s. 4.

²⁰ AUŁ, AOAFG, J. Topolski, Opinia w sprawie nadania tytułu profesora zwyczajnego prof. dr Andrzejowi F. Grabskiemu, Poznań dnia 13 sierpnia 1984, s. 3.

W 1983 r. zostało powołane do życia nowe pismo naukowe, ale także popularyzujące wiedzę, w którego utworzeniu niebagatelną rolę merytoryczną odegrał Profesor. Były to „Łódzkie Zeszyty Historyczne”, z podtytułem: Poświęcone tradycjom i współczesności ruchu młodzieżowego. (dalej: „ŁZH”). Wydawcami pisma, ukazującego się dwa razy w roku, została Komisja Historii Ruchu Młodzieżowego przy Zarządzie Łódzkim Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej oraz MINP. A. F. Grabski został przewodniczącym Rady Programowej półrocznika, który ukazywał się nieprzerwanie do 1989 r. (Zeszyt 11–12).

Realizując koncepcję Mistrza i Jego uczniów, pismo to stało się interdyscyplinarnym forum naukowym środowiska łódzkiego, podejmującym z punktu widzenia różnych nauk, problematykę młodzieży, związków młodzieży i ruchów młodzieżowych. Szeroko prezentowało opracowania w formie rzetelnie udokumentowanych źródłowo analiz. Przedstawiano w „ŁZH” artykuły z zakresu historii XIX i XX w, pedagogiki społecznej, socjologii, politologii, nauk ekonomicznych i prawnych. Prace historyczne dotyczyły organizacji pozostających pod wpływami ruchu komunistycznego, ale także socjalistycznego i ludowego. Znalazły się w piśmie, w ramach preferowanego przez przewodniczącego Rady Programowej pluralizmu, nawiązującego do potrzeby wypełnienia luki występującej w świadomości historycznej młodych pokoleń Polaków, opracowania na temat programów i działalności związków młodzieży także innych ruchów społeczno-politycznych.²¹

Pelniejsze rozwinięcie, nowatorskiego w latach 80. XX w. podejścia, swości pluralistycznego, do znaczenia nowoczesnych ruchów politycznych Polaków i doceniającego ich wpływ na kształtowanie świadomości historycznej naszego społeczeństwa, zawarł w zaprojektowanym przez siebie i zredagowanym (wspólnie z nieodżałowanej pamięci dr. Henrykiem Michałakiem z IH) podręczniku akademickim „Dzieje polskiej myśli politycznej w czasach nowożytnych i najnowszych” (Wyd. UŁ 1985 r.). Praca ta, zbiorowego autorstwa pracowników MINP uzyskała Nagrodę Rektora UŁ zespołową stopnia pierwszego (14 X 1986 r.).

Przedstawiany okres działalności Profesora określała nie tylko aktywność badawczą i kształcenie kadry naukowej, ale także dydaktyka na wysokim poziomie merytorycznym i metodycznym, opierająca się na własnym dorobku naukowym. Uczony prowadził wykłady z „Historii polskiej myśli politycznej” i „Historii historiografii”. Słuchali ich głównie studenci Studium Podyplomowego Nauk Politycznych UŁ oraz historii z Wydziału Filozoficzno-Historycznego (dalej: Wydz. Fil.-Hist.).

²¹ M. in. K. Jurek, Powstanie i rozwój harcerstwa męskiego w Łodzi w latach 1910–1921, „ŁZH”, 1983, z. 1, s. 37–53; Z. Kaczmarek, Ruch Młodych Obozu Wielkiej Polski w województwie łódzkim w latach 1926–1933, „ŁZH”, 1987, z. 2, s. 12–31; M. Ponczek, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Zarys aktualnego stanu badań na przykładzie Górnego Śląska, „ŁZH”, 1987, z. 1, s. 153–160.

Jako profesor w MINP, A. F. Grabski mógł również rozwijać, dotychczas niejako w Nim drzemiącą, aktywność społeczno-polityczną. Jako zwolennik zreformowania istniejącego systemu politycznego (będę jeszcze o tym pisał), dostrzegając potrzebę zintegrowania naszego społeczeństwa po gorzkich przeżyciach stanu wojennego (1981 r.), energicznie włączył się w ten nurt działalności. Jej wyrazem były m.in. funkcje radnego, członka Prezydium i przewodniczącego Komisji Nauki Rady Narodowej Miasta Łodzi i wreszcie Przewodniczącego tej Rady (1988–1990)²².

Prace Profesora na rzecz nauki i środowiska społecznego, w którym żył i które starał się wzbogacać swoją wiedzą, zaowocowały w okresie zatrudnienia w MINP, szeregiem prestiżowych wyróżnień, m.in. nagrodą indywidualną stopnia pierwszego Ministra N i Sz. W (za książkę: *Kształty Historii, Łódź 1985*, ss. 597), nagrodami naukowymi i dydaktyczno-organizacyjnymi JM Rektora UŁ, oraz przede wszystkim Nagrodą Miasta Łodzi oraz wpisem do Księgi Honorowej m. Łodzi (1987 r.)²³.

Najbardziej prestiżowy awans naukowy Profesora nastąpił podczas Jego działalności w MINP. Oceniając dorobek naukowy i dydaktyczno-organizacyjny Mistrza jako wybitny, Rada Instytutu, na posiedzeniu z udziałem prorektorów UŁ, PŁ i AM 31 I 1984 r., wystąpiła jednogłośnie z wnioskiem w sprawie nadania Uczonemu tytułu profesora zwyczajnego: „We wstępnej części posiedzenia Rady w sprawie nadania tytułu profesora zwyczajnego prof. dr hab. Andrzejowi F. Grabskiemu został przedstawiony obszerny wniosek Kolegium Dyrekcji MINP, przygotowany przez dyrektora (...) Zawarł on obszernie uzasadnienie, podkreślające ogromny dorobek naukowy prof. Grabskiego, rolę w rozwoju naukowym MINP UŁ, a także informował o głębokich merytorycznych kontaktach tego uczonego z ośrodkami krajowymi i zagranicznymi”²⁴. Ostatecznie po pokonaniu różnych barier natury głównie biurokratycznej, 15 IX 1988 r. Rada Państwa uchwałą nr 98/88 nadała A. F. Grabskiemu ów tytuł.

Od połowy lat 80. XX w. intensywności nabrały kontakty Profesora z naukowcami skupionymi w IH. Początkowo, w ramach seminarium prowadzonego w MINP, A. F. Grabski inspirował i zachęcał do dalszego rozwoju naukowego młodych naukowców z placówki, którą obdarzał dużym sentymentem. Szczególnie życzliwie potraktował dr. Henryka Michalaka, którego wiedzę bardzo cenił. Dostrzegł i starał się oszlifować rodzący się talent, wówczas jeszcze magistra,

²² AUŁ, AOAFG, Prof. dr hab. Andrzej F. Grabski, Informacja o działalności społecznej i politycznej, Łódź, w lipcu 1987.

²³ AUŁ, AOAFG, Prof. dr hab. Andrzej F. Grabski, Zestawienie otrzymanych odznaczeń państwowych i wyróżnień oraz ważniejszych nagród, Łódź, w lipcu 1987.

²⁴ AUŁ, AOAFG, Wyciąg z protokołu posiedzenia Rady Międzyuczelnianej Instytutu Nauk Politycznych UŁ odbytego w dniu 31 I 1984 r. w sprawie nadania tytułu profesora zwyczajnego prof. dr habil. Andrzejowi F. Grabskiemu, s. 1–2.

a aktualnie czołowego polskiego historiografa prof. zw. dr. hab. Rafała Stobieckiego.

Współpraca historyków z MINP i IH, której twórcą i opiekunem był Profesor, ostatecznie została sformalizowana w latach 1986–1990, kiedy to sprawował funkcję kierownika, powołanego przez JM Rektora UŁ prof. Leszka Wojtczaka, Międzyinstytutowego Zespołu Metodologii i Historii Historiografii²⁵.

Zapewne, posiadając swoisty instynkt polityczny i wyczuwając powiew zbliżającego się „wiatru historii”, Profesor od końca lat 80. szukał takiego miejsca dla swojej aktywności, które mogło Mu dać większą swobodę naukowo-badawczą. Zależność MINP od tzw. czynnika partyjnego zdawała się nie sprzyjać realizacji tego zamierzenia. Wykorzystując więc dotychczasowe kontakty z IH, a nawet zasługi dla rozwoju placówki (m.in. promocje i recenzje prac doktorskich, opiekę nad habilitacjami i opiniowanie w sprawie uzyskania tytułu naukowego profesora) A. F. Grabski, nie tracąc kontaktu z pracownikami MINP, postanowił przenieść się do IH. Tym samym finalizował wieloletnią chęć powrotu do środowiska, w którym, pod okiem prof. prof. Stanisława Zajączkowskiego i Mariana Henryka Serejskiego, realizował pierwsze prace naukowe, a które w 1955 r. nie znalazło dla Niego etatu.

Ostatecznie, formalnie z inicjatywy Dyrekcji IH (prof. dr hab. Zbigniew Stankiewicz) Rada Wydz. Fil.-Hist. powołała Zakład Historii Historiografii (22 II 1990 r.) i Profesorowi powierzyła kierownictwo tej struktury. Wkrótce potem Uczony skierował do JM Rektora UŁ pismo (28 II 1990 r.) z prośbą o: „1) przyjęcie rezygnacji z funkcji z-cy dyrektora oraz kierownika Zakładu Historii Myśli Politycznej w MINP; 2) przeniesienie służbowe na Wydział Filozoficzno-Historyczny; 3) powierzenie mi funkcji kierownictwa Zakładu Historii Historiografii”²⁶.

Ranga naukowa MINP po odejściu Profesora (także bardzo dobrze zapowiadającego się naukowo, obecnie prof. nadzw. w Instytucie Filozofii, Andrzeja M. Kaniowskiego) uległa obniżeniu. Mimo wszystko Mistrz utrzymywał, jako opiekun, życzliwy ale wymagający merytorycznie, kontakt z uczniami i współpracownikami, których pozostawił w tej placówce. Uchwałę Senatu UŁ o rozwiązaniu MINP w 1992 r., przyjął jako zupełnie nieuzasadnioną. Nie ukrywał negatywnego stosunku do decyzji, stosującej zasadę „odpowiedzialności zbiorowej”, i krzywdzącej Jego współpracowników. Miał pretensje o to do ówczesnego J.M. Rektora UŁ, zresztą wcale nie ukrywaną, który w swoim czasie był członkiem Rady MINP i wówczas pozytywnie oceniał Instytut.

²⁵ W swoim życiorysie A. F. Grabski przedstawił to następująco: „1986 r. decyzją Rektora UŁ został utworzony Międzyinstytutowy Zespół Metodologii i Historii Historiografii, związany z MINP oraz IH UŁ, którego zostałem kierownikiem”. AUŁ, AOAFG, Prof. dr hab. Andrzej F. Grabski, Życiorys. W lipcu 1987 r., s. 2–3.

²⁶ AUŁ, AOAFG, Protokół Rady Wydz. Fil.-Hist UŁ, Ad. 4; prof. dr hab. Andrzej F. Grabski, Do J M Rektora UŁ, 28 II 1990 r..

Profesor, w dalszym ciągu opiekując się swoimi uczniami i współpracownikami z MINP, większość z nich doprowadził do habilitacji, które mogły być zrealizowane już na Wydz. Fil.-Hist., przy życzliwym nastawieniu Dziekanów prof. prof. Wiesława Pusia i Jana Szymczaka. Przysporzyły one naszej uczelni profesorów (tytułarnych, bądź uniwersyteckich), wykładających na różnych kierunkach UŁ i w innych szkołach wyższych. Wśród nich wymieńmy następujących naukowców: Hassan Ali Jamsheer, Eugeniusz Ponczek, Andrzej Sepkowski, S.p. Zbigniew Walczak, Zbigniew Jastrzębowski-Hofman oraz niżej podpisany.

* * *

Uczony należał do tej grupy inteligencji polskiej, która po II wojnie światowej nie wierzyła w możliwość zmian ustrojowych. Był przekonany co do tego, iż decyzje tzw. wielkiej trójki (z przemożnym wpływem Związku Radzieckiego) usytuowały na stałe Polskę w określonym układzie geopolitycznym. Ponieważ nie chciał być biernym kontestatorem dziejów najnowszych, starał się po 1956 r., kiedy kraj wydostał się z totalitarnego ustroju społecznego, tzw. stalinizmu, twórczo, choć krytycznie, włączyć się w rzeczywistość realnego socjalizmu. Okazał się „typem państwowca”, co zapewne odziedziczył po swoich antenatach, którzy zresztą nim stali się animatorami, wyzwoleńców w sensie odzyskania niepodległości po zaborach, dorosłych ruchów politycznych Polaków, działali w tajnych młodzieżowych kółkach socjalistycznych²⁷. Tak więc Profesor, w zgodzie z własnym systemem wartości, jako bezpartyjny, z daleka od ortodoksyjnej ideologii, mógł rozwijać swój talent, tworząc prace o nieprzemijającej wartości naukowej.

Podczas zatrudnienia w MINP A.F. Grabski miał okazję realizowania się także w sferze działalności społeczno-politycznej. W tym czasie uaktywnił potencjał dotychczas w nim drzemiący. W szczególności przeobrażenia postępujące w Polsce od 1980 r. wzbudziły aktywność Profesora, którą podejmował z całą powagą, mając nadzieję na poprawienie sytuacji miasta i środowiska akademickiego Łodzi. Sądzę, że wzmocnienia wymaga ustalenie, że „Był to okres, w którym Jego temperament polityczny pasował się jakgdyby z mentalnością profesjonalnego historyka”²⁸. Zdaje się przeczyć temu monumentalny dorobek

²⁷ Por. Stanisław Grabski, [w:] Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku, pod red. W. Roszkowskiego i J. Kofmana, Warszawa 2004, s. 392; także: Władysław Grabski, *ibidem*, s. 394

²⁸ A. Wierzbicki, Andrzej Feliks Grabski (13 X 1934 – 26 VI 2000), „Kwartalnik Historyczny”, 2001, z. 1, s. 155–156.

naukowy Mistrza, właśnie z czasów, gdy łączył obowiązki działacza i uczonego²⁹.

Profesor szczególnie aktywnie, także publicystycznie, włączył się w nurt oficjalnych dyskusji jakie miały miejsce w naszym kraju po wprowadzeniu stanu wojennego i w latach następnych. Pozytywnie i z pewnymi nadziejami oceniał próby zdemokratyzowania istniejącego systemu politycznego poprzez ustawy O Trybunale Stanu (1982 r.), O Trybunale Konstytucyjnym (1982 r. i 1985 r.), czy O Rzeczniku Praw Obywatelskich (1987 r.). Zresztą te instytucje zostały wprowadzone do liberalno-demokratycznego systemu III Rzeczypospolitej. W swoich publikacjach programowo-publicystycznych nawiązywał wówczas do dorobku polskiej myśli socjalistycznej, a także do pierwszego hasła ruchu „Solidarności” z 1980 r.: „Socjalizm tak – wypaczenia nie”.

Profesor głosił, że największą barierą w drodze do lepszej Polski jest stan świadomości społecznej, będący wytworem „(...) długotrwałej blokady możliwości artykulacji naturalnie zróżnicowanych opinii politycznych (...), która nie jest i nie może być politycznym monolitem”³⁰.

Jako zwolennik swoistego pluralizmu politycznego, w ramach realnego socjalizmu po 1956 r., wierzył w możliwość zreformowania tego ustroju, przede wszystkim, jak już wyżej zaznaczyliśmy, w nawiązaniu do zagubionych idei socjaldemokratycznych: „(...) nasza realna, socjalistyczna rzeczywistość wytworzyła w sferze zbiorowej świadomości przekonania i wypływające z nich postawy, z których wcale nie wszystkie sprzyjają procesowi socjalistycznej odnowy a niektóre wręcz go hamują”³¹. Zwrócił także uwagę na to, że „(...) niedostatki naszego systemu społecznego i politycznego wytworzyły poglądy i postawy, będące dla reformy trudnym do przezwyciężenia hamulcem”³². Barierę tę określił jako „społeczne zakłamanie”, będące efektem istnienia w świadomości zbiorowej „dwóch prawd”: „(...) oficjalnej, którą się nieraz deklaruje, ale w którą się nie wierzy, i nieoficjalnej, o której mówi się w domu i w którą się wierzy”³³.

Jak wiadomo realnego socjalizmu w Polsce nie dało się zreformować. Niemniej jednak pewien uniwersalizm poglądów Profesora może zachować aktualność w sytuacji istniejących ciągle podziałów programowych i wrogich sobie obozów politycznych, które nie zawsze dążą do dalszej demokratyzacji ustroju i rzeczywistości społeczno-politycznej. W tym tle jawi się Profesor jako postać charyzmatyczna o wielkiej kulturze osobistej, życzliwie nastawiona do otaczających Go ludzi, niezależnie od ich orientacji ideowo-politycznej. Posiadając zaw-

²⁹ M. in. A. F. Grabski, Joachim Leleweł i demokracja niemiecka. Z dziejów międzynarodowych kontaktów polskiej lewicy w dobie Wielkiej Emigracji, Łódź 1987, ss. 490.

³⁰ A. F. Grabski, Świadomość Polaków a naprawa Rzeczypospolitej – bariery i hamulce, „ŁZH”, 1987, z. 2, s. 6.

³¹ Ibidem.

³² Ibid., s. 10–11.

³³ Ibid., s. 6.

sze tylko jedną Ojczyznę – państwo, starał się dobrze jej służyć, najlepiej jak mógł i umiał, także krytycznie w ramach aktywności przede wszystkim naukowej, ale także społecznej. Nie musiał więc radykalnie zmieniać swoich poglądów, ani też prowadzić „żywotów równoległych”³⁴.

³⁴ S. M. Nowinowski (op. cit., s. 263) negatywnie ocenia postawę A. F. Grabskiego, zarzucając Profesorowi, że „(...) nie potrafi uznać III Rzeczypospolitej za swoją duchową ojczyznę”. Ponieważ uważam, że Mistrz miał zawsze jedną ojczyznę, trudno mi się zgodzić z opinią cytowanego Autora, tym bardziej, że swoją daleko idącą opinię oparł – bez przypisu – na „wrażeniu”, nie zaś na przedstawieniu i analizie faktów.